

ПРИРОДНІСТЬ, ФІЗИЧНІСТЬ, БІОЛОГІЧНІСТЬ – ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРИРОДНЕ ІСНУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Мікуліна М.

Кандидат юридичних наук, доцент

докторант Національної академії СБ України

В статье исследуются разные точки зрения на первооснову, природу личных неимущественных прав физического лица, которые обеспечивают его природное существование.

This article investigates the different points of view on the fundamental principle, the nature of the moral rights of an individual, which provide a natural existence.

У статті досліджуються різні погляди на першооснову, природу особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування.

Ключові слова: особисті немайнові права, нематеріальні блага, природні права.

Про розмаїття поглядів на становлення та зміст інституту особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи свідчать дослідження багатьох цивілістів (В.А.Рясенцев, М.Н.Малеїна, Г.Ф.Шершеневич, О.О.Пунда, М.О.Стефанчук, Р.О.Стефанчук, Н.В.Устименко, Л.В.Малюга, Л.В.Красицька та ін.).

Метою цієї статті є дослідження різних (інколи спірних) поглядів на першооснову, природу особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування.

Насамперед з'ясуємо поняття, якими оперують, – «природне існування» або «фізичне існування». Синонімами «існування» є «буття» або «життя», існування тлумачиться як «жити», «бути в дійсності» [1, 506; 2, 796].

Ще свого часу Т.Гоббс стверджував, що «у природному стані панує так зване природне право, право кожної людини задовольняти свої потреби і охороняти своє життя», тобто охарактеризував його як свободу людини використовувати свої сили за власним розсудом для збереження своєї власної природи, життя [3, 295].

В.А.Рясенцев висловлює думку про те, що права на здоров'я, на недоторканність особи є немайновими благами, невіддільними від особистості. Хоча благами дослідник вважає саме життя та недоторканність, а не права на них, однак це, певним чином, свідчить про прагнення долучити ці права до сфери цивільного регулювання [4, 26].

Ці права П.М.Рабінович називає фізичними, тобто ці можливості людини необхідні для її фізичного існування, для задоволення її біологічних та матеріальних потреб [5]. Згодом до дослідження права на життя, здоров'я, здорове навколишнє середовище долучилася М.Н.Малеїна, яка об'єднує ці права у такі, що забезпечують фізичне благополуччя особи [6, 20-42].

Автором протилежної точки зору, а саме, що права на життя, здоров'я, фізичну недоторканність не потребують законодавчого закріплення, є Г.Ф.Шершеневич. Він вважав, що ці права є правами на власну особистість (власні сили суб'єкта), дані людині від природи, і тому є можливістю здійснення інтересу без участі інших осіб, а, отже, не можуть бути юридичним об'єктом [7, 57].

Результатом ґрунтовних досліджень особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи, є робота Л.В.Красицької. Автор доходить таких висновків щодо сутності цих прав: належать людині внаслідок народження і є природними правами; щодо них не допускається правонаступництво, бо людина володіє ними довічно; позбавлені економічного змісту, тобто нетоварні; пов'язані з особистістю та індивідуалізують особу; гарантуються державою посиленими засобами [8, 7].

Цю групу прав Н.В.Устименко вважає природженими, тобто вони належать людині через, власне, факт народження. Таке право, як право на честь, гідність теж виникає від народження і його автор називає біологічним нематеріальним правом [9, 41-42].

На думку М.О.Стефанчука, особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи, пріоритетніші за інші; ці права не мають об'єктивно встановлених законодавством меж, що свідчить про їх абсолютність, тобто ними володіє невизначене коло осіб. Однак, межі цього виду прав все ж є, тому що можливості однієї особи закінчуються там, де вони перетинаються з правами іншої особи, тобто перешкоджають їх законному здійсненню [10, 88-89].

О.О.Пунда стверджує, що особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи, за своєю сутністю є правами біологічними; вони є приватноправовим втіленням основних прав людини. Він зазначає, що ознака «біологічного» походження благ, які є об'єктами особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування, дає можливість визначити людину як їх суб'єкта (як істоту соціально біологічну). «Дослідження задоволення потреб, що забезпечують існування людини як живої істоти, дають можливість деталізувати процедури

здійснення відповідних особистих немайнових прав. Ці потреби забезпечують фізичне існування людини, функціонування її організму (фізичне та духовне), формування індивідуальності та особистості, визначають межі природної автономії існування людини у соціальному середовищі» [11, 29].

Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи, включають в себе права, які належать людині від народження і не можуть надаватись чи не надаватись державою, вони можуть нею тільки гарантуватись (забезпечуватись) через правове визначення змісту та меж їх здійснення а також охоронятись за допомогою норм цивільного права – до такого висновку доходить Л.В.Малюга. І далі стверджує, що «людина як об'єктивна реальність (головний сенс буття) існує тільки через реалізацію цих прав, без них не існує людини як такої» [12, 15]. Ці права, на думку автора, є невідчужуваними і межі їх здійснення окреслюються правом іншої особи та моральними чинниками, до того ж необхідно ураховувати принципи розумності, справедливості і добросовісності. До цих прав дослідниця зараховує права, що забезпечують природне існування фізичної особи, і стосуються немайнових благ, які є сутністю особи, її невід'ємною властивістю, станом, якістю, таких як життя, свобода, здоров'я тощо [13, 181, 52].

С.Б.Булеца, провівши порівняльно-правовий аналіз регулювання законодавством України, Угорської, Словацької та Чеської республік права фізичної особи на життя та здоров'я, представила два погляди на основні групи особистих немайнових прав, не пов'язаних з майновими. По-перше: 1) право на немайнові блага, що індивідуалізують особистість (право на ім'я, на власне зображення, на честь і, гідність); 2) право на особисту волю; 3) право на недоторканність особистого життя (права на особисту документацію, на таємницю особистого життя, на таємницю особистого спілкування і на недоторканність житла). По-друге: 1) особисті права, які обслуговують захист цінностей, що пов'язані з особистістю; 2) правове регулювання права інтелектуальної власності особи (захист промислової власності, авторського права). Цей поділ, на її думку, є більш вдалим, оскільки чіткіше відокремлює особисті права від грошового виразу [14, 8].

Дослідниця Н.О.Давидова визначає особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують її природне існування як особисте, загально регулятивне, довічне право, що не має майнового еквівалента, об'єктом якого є нематеріальні (духовні) блага, що притаманні всім і кожному незалежно від інших прав, виникає з народження, утворюється у немайновій сфері та не відчужується. Автор стверджує, що така ознака, як спрямованість на індивідуалізацію особистості, є характерною лише для всього комплексу особистих немайнових прав як інституту цивільного права. На її думку: а) особисті немайнові відносини є особистими; б) особисті немайнові права утворюються у духовній сфері та не мають майнового змісту; в) нематеріальні блага являють самостійну цінність для їх носія; г) дані суб'єктивні права не передаються; д) особисті немайнові права є довічними; е) особисті немайнові права є загально регулятивними; є) об'єктом особистих немайнових прав та особистих немайнових відносин виступають особисті немайнові блага; ж) особисті немайнові права мають специфічні підстави виникнення та припинення [15, 9].

Точка зору Р.О.Стефанчука полягає у тому, що він як основні вирізняє фізіологічні та соціальні потреби (інтереси) людини, на забезпечення яких і спрямовані вказані загальні особисті немайнові права. При цьому, фізіологічне начало, стверджує автор, включає в себе існування людини як біологічної (фізичної) та психічної істоти, а соціальне начало людини охоплює собою її функціонування як члена певної соціальної групи. І саме в залежності від цих критеріїв можливий подальший поділ загальних особистих немайнових прав фізичної особи на ті, що забезпечують її фізіологічне (природне) існування, та ті, що забезпечують її соціальне буття. Вказана позиція відповідає позиції законодавця лише за критерієм поділу, однак не за каталогом прав, які включені до тієї чи іншої групи [16, 204].

Отже, викладене вище дає підстави зробити висновок про те, що особистим немайновим правам фізичної особи, що забезпечують її природне існування, притаманні певні особливості, які полягають у належності цих прав людині, власне, через факт її фізичного існування. Підґрунтям інституту природних особистих немайнових прав є право на життя, а інші права цієї групи тісно пов'язані з самим життям людини, тобто свідчать про можливість фізичного існування людини.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах / Укладачі В.В.Яременко, О.М.Сліпущко. – К.: «Аконіт», 2008. – Т. 1. – 926 с.
3. Человек: мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения. – М.: Политиздат, 1991. – 464 с.
4. Рясенцев В. А. Неимущественный интерес в советском гражданском праве / В.А.Рясенцев // Учёные записки Московского юридического института НКЮ Союза ССР. – Вып. 1. – М.: Юриздат, 1939. – С. 22-49.

5. Рабінович П.М. Основні права людини: загально-теоретична характеристика / П.М.Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 1994. – № 2. – С.22-28.
6. Малеина М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан: пособ. для слушателей народных ун-тов / М.М.Малеина. – М.: Знание, 1991. – 128 с.
7. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права / Г.Ф. Шершеневич. – М.: Фирма «СПАРК», 1995. – 457 с.
8. Красицька Л.В. Право громадян України на життя, здоров'я, свободу і особисту недоторканність: дис... кандидата юрид. наук: 12.00.03 / Л.В.Красицька. – Харків, 1999. – 197 с.
9. Устименко Н.В. Тайны личной жизни человека и их гражданско-правовая охрана: дис... кандидата юрид. наук: 12.00.03 / Н.В.Устименко. – Харьков, 2001. – 204 л.
10. Стефанчук М.О. Обмеження особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування особи / М.О.Стефанчук // Вісник ХІРУП. – 2002. – № 2. – С. 88-90.
11. Пунда О.О. Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини: монографія / О.О.Пунда. – Хмельницький-Київ, 2005. – 436 с.
12. Малюга Л.В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Л.В.Малюга. – К., 2004. – 20 с.
13. Малюга Л.В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення: дис... кандидата юрид. наук: 12.00.03 / Л.В.Малюга. – К., 2004. – 202 арк.
14. Булеца С.Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / С.Б.Булеца. – Одеса, 2003. – 22 с.
15. Давидова Н.О. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Н.О.Давидова. – К., 2005. – 14 с.
16. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України: дис... доктора юрид. наук: 12.00.03 / Р.О.Стефанчук. – К., 2007. – 541 с.